

jeziku, koji svi jednako volimo, u Hrvatskoj ne manje nego u drugim republikama, jer Hrvati se, kako je lijepo istakao prof. Hraste u svom kongresnom koreferatu,¹³ služe u književnosti štokavštinom već više od četrinsto godina i zato je ne mogu ne osjećati svojom i ne voljeti. Na jedinoj dijalekatskoj osnovici koja je Hrvatima i Srbima zajednička, na novoštokavskom tipu, izgrađen je i zajednički standardni jezik. Ono što je u njem opće, jedinstveno, a to je golema većina njegovih osobina, moramo i njegovati i usavršavati i izgrađivati i proučavati i objašnjavati i rješavati zajednički, a u onom što je posebno, tj. u varijantama, svatko je sam suveren. Treba da svi mislimo manje o izvozu osobina svoje varijante na drugo područje, a da mislimo više o uvozu korisnih osobina s drugoga područja na svoje. Ako se pri tome smanjuju razlike, onda je to samo koristan nusprodukt – smanjujmo ih bogaćenjem, a ne siromašenjem.

O JEZIČNOJ NORMI I JEZIČNOJ SLOBODI¹

Božidar Finka

I

Jezična je norma sadržana u gramatičkim obrascima, pravopisnim uputama i drugim jezičnim priručnicima. Svaki onaj koji prilazi pisanju mora unaprijed poznavati osnovnu jezičnu normativnost. Preostaje jedino da se stalno raščišćavaju sporna pitanja koja možda nisu dovoljno precizirana u jezičnim priručnicima ili se mogu dvojako ili višestruko tumačiti. Upravo toj svrsi i služi ova jezična tribina. Kako su u ovom glasilu već pretresena mnoga takva pitanja, svoje bih izlaganje usmjerio na jednu kvalitetno drukčiju razinu nego je sadržana u jezičnoj normi shvaćenoj samo gramatički ili pravopisno.

Pisac se ne suočava samo sa gramatičkom stranom jezika, nego s cjelokupnim jezičnim kompleksom, u svim njegovim manifestacijama, u sveopćem njegovu funkcioniranju, a jezično funkcioniranje nije određeno samo gramatičko-pravopisnim sustavom nego i kombinacijama višega reda, tj. kombinacijama sustavnih datosti, posebnim izborom i rasporedom riječi, dijelova, pa i cijele rečenice.

Iako u nekom tekstu s gledišta normativnosti ništa ne mora biti pogrešno, za jezično oblikovanje ipak nije svejedno kako su kombinirane sustavne datosti, koje su riječi upotrijebljene i kako su upotrijebljene, kako su međusobno

¹³ V. ovdje bilj. 1.

¹ Izvaci iz predavanja održana u Klubu novinara u Zagrebu u organizaciji Lektorsko-korektorske sekcije Hrvatskoga filološkoga društva.

povezane u rečeničnu govornu i izražajnu suvislost, kako je jedna rečenica povezana s drugom, itd. Polazi se dakle sa gledišta da zadani naslov (Jezična norma i jezična sloboda) nije u sebi kontradiktoran, tj. da jezična sloboda ne isključuje jezičnu normu i obratno.

Jezična norma shvaća se u nas kao »elastična stabilnost«, a jezična sloboda kao pravo zasijecanja u elastičnost jezične norme. Dok se jezična stabilnost ne naruši, sloboda iskorištavanja njene elastičnosti obogaćuje jezične izražajne mogućnosti, otkriva u jeziku često neslućene vrijednosti, pospješuje podizanje i širenje jezične kulture, unosi svojevrsne plebiscitarne navike u zajednički, široko, elastično shvaćen književni jezik. Razumno shvaćena jezična sloboda donosi dakle jeziku velike prednosti, bez kojih bi bio manje razvijen, slabije izražajan, nesposoban da se prilagodi svakom novom sadržaju, novoj sredini i novom vremenu. Jezična sloboda omogućava da se što širi krug ljudi uključi u djelatnosti vezane za usmeno ili pismeno izražavanje i da se pri tom ne ogriješi o osnovnu jezičnu pravilnost. Jezična je dakle sloboda demokratski izražen postulat sporazumijevanja zajedničkim jezikom, a jezične su konvencionalnosti (izražene u jezičnim normama) jamstvo njegove općenitosti i funkcionalnosti. Funkcija jezika kao općenarodnog sredstva za sporazumijevanje pretpostavlja jezičnu stabilnost, sa slobodnim izborom raznovrsnih mogućnosti jezične kombinatorike, ali u strogim granicama sustavno prihvaćenih normi.

Svaki normiran jezik određuje se okvirno od minimalnoga do maksimalnoga zahtjeva u pridržavanju jezičnih normi. Između tih dvaju krajnjih zahtjeva postoje velike mogućnosti jezičnog izbora za svakoga, a one su toliko široke da uključuju više raznih »podjezika« ili stilova koji se svi između sebe osjetno razlikuju. Od administrativnoga do književnoumjetničkog jezika smješteni su u međuprostoru svi raznovrsni strukovni ili profesionalni jezici, odnosno stilovi, svi specifični, svaki određen po nečem čime se razlikuje od svakoga drugoga. Jezična cjelina time nije narušena, naprotiv, jezična se cjelovitost i očituje u svestranoj primjeni jezičnih mogućnosti. Budući da su jezični stilovi specifična primjena jezika s određenom svrhom i smislom, izbor im je jezičnih mogućnosti svaki put uži od mogućnosti sadržanih u jezičnoj cjelovitosti. Miješanje tipičnih karakteristika dvaju ili više stilova, upravo stilskih razina, iako je u okvirima jezično prihvaćenih normi, ili odaje nedovoljnu jezičnu izgrađenost autora ili se iskorištava kao stilsko sredstvo. Normalno, jezični se stilovi između sebe razlikuju kao što se razlikuju i sami jezici. Razlika je između raznih stilova istog jezika i različitih jezika ipak bitna jer prvi ulaze u jedan jedini cjelovit sustav, a različiti su jezici zasebni cjeloviti sustavi.

Značajke pojedinih jezičnih stilova nisu specijalno određivane, a ipak su praktički ustaljene. Pisac se dakle ne može u tačine ni iz čega poučiti što je tipično za koji stil, a opet je iz njegova pisanja lako razabrati da li mu

je stil ujednačen, adekvatan sadržaju onoga što piše. Iako granice među stilovima nisu i ne mogu biti oštre, stilaska neujednačenost gotovo jednako bode kao da se pisac ogriješio o samu jezičnu normu. Narušavanje stilske ujednačenosti protivno je jezičnoj harmoniji i dosljednosti, a narušavanje jezične norme može onemogućiti jezičnu funkcionalnost. Stilska ujednačenost u okviru jezične norme bitna je odlika i dokaz piščeve jezične izgrađenosti.

Treba jasno lučiti stilsku ujednačenost od stilske monotonije. Dok prva uvjetuje jezičnu harmoniju, druga joj oduzima draž svježine u izražavanju, a izražajno je neinventivna. Očituje se u ograničenu izboru leksičkog fonda, u ponavljanju istih gramatičkih kategorija i konstrukcija bez posebnog stilskog ili semantičkog značenja, u sveopćem oskudnom izboru jezičnih mogućnosti i jezičnih obrata.

II

Na primjerima iz jednog teksta² s pretenzijama znanstvenoga priloga pokušat ću pokazati u čemu je nesklad između njegova jezika i njegova sadržaja. Takav bi tekst morao biti pisan ujednačenim znanstvenim stilom kojemu je prva odlika da je objektivistički, tj. da je u njemu minimalno zastupljena afektivnost, da nije opterećen naracijom, da što manje sugerira verbalno, da se u njemu u većoj mjeri ne osjeća piščeva prisutnost, pogotovu da nije natrunjen mitingaško-propovjedničkim jezičnim osobinama. U takvu stilu moraju biti u ograničenoj mjeri upotrijebljene čak i osobne novinarsko-publicističkoga stila, koji je relativno najbliži stilu znanstvene rasprave. Osim svega toga, jezik se takva priloga mora odlikovati uzornom normativnošću kao uvjetom da se izbjegne eventualna dvoznačnost ili čak nečitkost obavijesti sadržane u tekstu. Ako su spomenute barem glavne značajke znanstvenoga stila, onda tekst koji analiziramo u mnogočem odudara od postavljenih zahtjeva. U tom se dakle tekstu pod jezičnom slobodom krije nedovoljna jezična izgrađenost pisca, a zapaža se čak i njegova nesnalazljivost u primjeni jezičnih normi. Sve to znatno slabi dokaznu moć podataka i smanjuje uvjerljivost zaključaka. Ne treba dokazivati da je pisac želio postići upravo suprotno, ali je mjestimično način njegova pisanja u raskoraku i s njegovom pobudom i s uložnim trudom da to postigne.

Objektivnoj se znanstvenoj argumentaciji protivi kad pisac u kratkom tekstu često upotrebljava riječ »istina«, i to u kontekstu kojim kao da sugerira da je istina upravo ono što on kaže, a ne ono što su neki drugi rekli, odnosno kako su rekli, ili kad nešto drugačijim formulacijama izriče povoljan sud o vlastitim zaključcima. Tako između ostaloga za svoje pisanje kaže da

² Vinko Cević, Sablasti dvaju književnika u kabinetima dvaju ministara (Preliminari jednog uvoda), Kolo MH, 10, 626-658, Zagreb 1963.

sadržava »neke od osnovnih istina«, da je »naučni postupak«, »može se smatrati da je zaista izvršen preliminarni posao«, itd. Objektivni znanstveni stil ne bi mogao podnijeti takvih dokaza. Znanstvena istina ne smije biti nametljiva, ona mora izlaziti iz dokaznoga postupka i objektivnih podataka.

Oskudnost u izboru izražajnih mogućnosti i monotonija u iskorištavanju tih mogućnosti osobito se loše doimlje kad npr. pisac na jednome mjestu od svega trideset redaka ravno petnaest glavnih, usporednih ili zavisnih rečenica počinje istim ili istovrsnim veznikom. Mjesto uvjerljivošću argumenata i sadržajnom povezanošću pisac povezanost forsira formalnim elementima. Sasvim drukčije zvuči ponavljanje istih izražajnih sredstava u stilu književnouglednomjetničkome gdje su ona izraz stilske efektnosti, a nipošto monotonije.

Protivno je jezičnoj normi ako u tekstu ima suviše praznih, istovrsnih rečenica ili izraznih segmenata, i to često na razini stila nižega reda. Tako je npr. tekst o kojem je riječ prezasićen segmentima ovakve vrste: to s jedne strane, s druge pak strane, na jednoj strani, na drugoj strani, u prvom redu, u drugom redu, s jedne strane, s druge strane, s treće strane, u jednom slučaju, u drugom slučaju. Na isti je način tekst zasićen upotrebom riječi »uopće«, i kad nije potrebna, i kad ona pokriva značenja koja bi i te kako trebalo potanje opisati. Umjesto da to izvrši, pisac se zaklanja za neodređenost, koja iziskuje da se čitalac sam domišlja i supstituira sadržaj (npr. *Onemogućen da putem pjesme i zabavnoga života uopće djeluje na zagrebačku i hrvatsku javnost uopće...*, itd.). Druge su neke takve oznake oskudnosti i jezične neizgrađenosti prazna ili neadekvatna, ali česta upotreba riječi »ovaj – ova – ovo«. U nekim primjerima te su riječi upotrijebljene i kao članovi, što je protivno već i osnovnoj normativnosti našega jezika. Siromaštvo u izboru izražajnih mogućnosti i stilsku neujednačenost potvrđuje između ostalog i višestruko ponavljanje glagola »govoriti« kao u primjerima: to je govorilo za to, nije govorilo za to, drugo je govorio stvarni genij, ne govore za to samo... i sl., mjesto više bliskoznačnih glagola s pripadnim reakcijama ili konstrukcijama.

U subjektivno-propovjednički stil, koji ne odgovara razini znanstvenoga stila, idu ovakvi i slični segmenti, pogotovu ako su česti: ne smije se reći, nesumnjivo je tako, nedvojbeno jasno, naravno, eto u... samu po sebi nimalo bistru vodu bačena je... krupna i teška jabuka, jabuka razdora... i sl. Još jače odudaraju od razine znanstvenoga stila neke doista neumjesne usporedbe: kao vukovi su se bacili na..., kao u paklu, paklenski pati nacija, vječni mrak smrti, itd.

Na temelju svega što je rečeno i što bi se još moglo reći može se izvesti ovaj zaključak: uz neke jezične pogreške, koje narušavaju osnovnu jezičnu normu; tekst je mješavina raznih stilova i stilskih razina; to ga čini stilski neujednačenim i sadržajno manje uvjerljivim; oskudijeva iskorištavanjem i kombinacijama izražajnih mogućnosti, monoton je i težak za čitanje.

III

Opći zaključak: Stil je čovjek. Tekst neprimjeren sadržaju u većoj ili manjoj mjeri odaje ili da pisac nedovoljno poznaje predmet o kojem piše ili da nije na razini kultivirane pismenosti, ili oboje.

Pisanje je umijeće višega reda, sa stvaralačkom primjenom jezika. U tome je jezična norma uvjet za jezičnu funkcionalnost, a u okviru norme jezična sloboda pogoduje i omogućava da se jezično stvaralaštvo dovine do novih, osebnih, uvijek svježih izražajnih mogućnosti.

KRALJEŠNICA ILI KIČMA U MEDICINSKOM NAZIVLJU

Vlado Loknar

Ovako postavljen naslov trebalo bi da više kaže nego što pita. Jer nije posrijedi samo pitanje čemu dati prednost: kralješnici ili kičmi, nego i općenito razmatranje o zbirci i zbrci istoznačnica u našem medicinskom i zoološkom (humanom i veterinarskom) nazivlju. Naime, ako zagledamo u naše zoološke i medicinske knjige, neće nam udariti u oči toliko naše oskudno nazivlje koliko mnoštvo istoznačnica upotrebljenih na istom mjestu.

U starijim knjigama, na primjer iz prošlog stoljeća, kad se tek stvaralo naše opće znanstveno nazivlje, čini mi se, bilo je manje nespornosti. Tada je neki strani, obično latinski naziv zamjenjivan uglavnom samo jednim našim, često prevedenicom. Ne ulazeći u to koliko je taj jedini naziv bio tada sretno izabran ili načinjen, on je, u znatnom broju slučajeva, u toku razvoja našega jezika i nazivlja zamjenjivan novim nazivom, ali iz upotrebe nije sasvim iščezavao. Takav je naziv zbog nesigurnosti ili pak da bi se zadovoljile navike starijih naraštaja, prenošen u zagradu ili još češće – upotrebljavan je usporedo s novim nazivom u istom tekstu. Kasnije su novi nazivi odabrani ili stvarani najčešće spontano, neznanstveno i nesustavno. Posljedica je takva rada današnja nedovršenost i nesustavnost mnogih naših nazivlja, a posebno zoološkog i medicinskog. Siromaštvo naših nazivlja, u nazivima za mnoštvo stručnih pojmova kao da je nadoknađeno bogatstvom naziva – istoznačnica. Svakako da ovo bogatstvo istoznačnica ne bi danas dolazilo do ovakvog svog nepoželjnog izražaja, opterećujući tekst i donoseći više smetnji i nespornosti nego li jasnoće, da se vodila veća briga o toj pojavi i da su se uz odabir pravilnijih i pogodnijih naziva, uklanjali oni drugi ili im se davalo novo značenje u istom ili u nekom drugom nazivlju. Zato u takvim prilikama, kad u usvajanju ili stvaranju novih naziva prevladava stihijnost i nesustavnost, a katkad i sklonost pomodarstvu, nije ni čudo što je u takvom razvoju, govorim na primjeru zoološkog i medicinskog nazivlja, došlo i do toga da